

Zdravlje školske djece i studenata

**Navika pušenja, konzumiranja alkohola i opojnih sredstava kod adolescenata
(Tobacco, alcohol and drugs consumption habits in adolescents)**Mirna Greblo¹, Jadranko Šegregur²¹ Ordinacija opće medicine, Pehlin, Dom zdravlja Rijeka, ² Odjel za ženske bolesti i porodništvo, Opća bolnica Virovitica**Sažetak**

Cilj: Utvrditi pojavnost rizičnog ponašanja (pušenje, pijenje alkoholnih pića i konzumiranje psihoaktivnih sredstava) kod adolescenata u završnom razredu srednje škole, kao i utvrditi specifičnost spolnih razlika u rizičnom ponašanju. Metode: Istraživanje je provedeno 2009. godine među 94 učenika Gimnazije „Andrija Mohorovičić“ u Rijeci. Anonimnim se anketnim upitnikom ocjenjivala učestalost uporabe cigareta, alkoholnih pića i psihoaktivnih sredstava. Rezultati: Više od polovice ispitanika puši svakodnevno ili povremeno. Mladići dnevno puše više cigareta od djevojaka ($p < 0,05$). Veliki postotak ispitanika koristi alkoholna pića, najčešće vikendom, djevojke češće koriste žestoka pića, a mladići pivo. Najčešći razlozi opijanja su oni vezani uz zabavu. Mladići češće koriste bilo kakav oblik droge ($p < 0,05$), a najčešće korištena droga je marihuana. Zaključak: Rezultati rada ukazuju na visoku prevalenciju uporabe sredstava ovisnosti kod adolescenata. Više od polovice ispitanika puši svakodnevno ili povremeno, mladići prosječno puše više. Veliki postotak ispitanika konzumira alkoholna pića, mladići češće od djevojaka. Najčešće korištena droga je marihuana. Mladići statistički češće koriste bilo kakav oblik droge.

Ključne riječi: adolescenti, ovisnost, duhan, alkohol, droge**UVOD**

Zloupotreba duhana, alkohola i droga je ozbiljan i težak problem u našoj zemlji kao i u mnogim zemljama svijeta poprima epidemijske razmjere, posebno u populaciji mladih. Pušenje se definira kao uživanje duhana udisanjem dima zapaljenog duhanskog lišća u cigareti, cigari ili luli. Alkoholizam predstavlja prekomjerno uzimanje alkoholnih pića uz razvoj fizičke i psihičke ovisnosti, znakova psihičkog poremećaja ili poremećaja ponašanja koji upućuju na oštećenost duševnog ili tjelesnog zdravlja, odnosa s okolinom i socijalnog funkcioniranja. Drogom se smatraju sve psihoaktivne tvari koje mogu izazvati ovisnost, a čija je proizvodnja, stavljanje u promet kao i uporaba zakonom zabranjena (1).

Prema Svjetskoj zdravstvenoj organizaciji (SZO) smatra se da danas ima više od milijarde pušača, godišnje od posljedica pušenja umire 5 milijuna ljudi, pušenje duhana drugi je vodeći uzrok smrtnosti i četvrti zdravstveni čimbenik rizika u svijetu, odgovorno je za 30% svih malignih oboljenja, za 90% svih tumora dišnog sustava i 40% svih smrti zbog koronarnih bolesti (2-4).

Pretpostavlja se da u svijetu ima najmanje 30 milijuna alkoholičara, a oko 80 milijuna osoba ima ozbiljne društvene teškoće zbog zloupotrebe alkohola. U Hrvatskoj ima oko 200 tisuća alkoholičara i 700 tisuća osoba koje izravno ili neizravno trpe od alkoholizma (3,5).

Uzimanje i zloupotreba opojnih droga je uporaba psihoaktivnih tvari u takvom opsegu koja će dovesti do poremećaja u ponašanju i ovisnosti. Kanabis je pripravak indijske konoplje (*Cannabis sativa*) koji se konzumira pušenjem kao marihuana i hašiš (6,7). Zajedničko svojstvo psihomotornih stimulansa (ksantinski derivati, amfetamini, kokain) je da uzrokuju znatne promjene mentalnih funkcija i ponašanja u vidu stimuliranja motoričke aktivnosti i smanjenja osjeta umora (3,8,9). Halucinogena sredstva (LSD, ecstasy) farmakodinamski djeluju također stimulativno ali i na izmijenjeno stanje svijesti u smislu promijenjene percepcije stvarnosti (10,11). Opijati (opijum, morfin, heroin) imaju najveći potencijal za brzi razvoj ovisnosti (12).

Adolescencija se često opisuje kao intenzivno razvojno razdoblje koje vodi do nepovratnog prijelaza iz djetinjstva u odraslost. Normalni prolaz kroz adolescenciju uključuje poremećaj osjećaja, stavova unutar samoga sebe i odnosa prema drugima. Adolescenti osjećaju novi doživljaj sebe, svojih fizičkih, mentalnih i emocionalnih sposobnosti te vlastitu individualnost i osobne vrijednosti koje počinju funkcionirati kao u odrasle osobe (13).

Cilj je istraživanja bio utvrditi pojavnost rizičnog ponašanja, uključujući pušenje, pijenje alkoholnih pića i konzumiranje psihoaktivnih sredstava kod adolescenata u završnom razredu srednje škole, kao i utvrditi specifičnost spolnih razlika u rizičnom ponašanju.

MATERIJALI I METODE

Ovo je istraživanje provedeno 2009. godine u Gimnaziji „Andrija Mohorovičić“ u Rijeci među učenicima četvrtih razreda u dobi od 17 do 19 godina. Istraženi se uzorak sastojao od 94 učenika, od kojih je zastupljeno bilo 31 (33%) mladić i 63 (67%) djevojke, među kojima ih je većina (74,5%) u dobi od 18 godina.

U svrhu istraživanja, a prema pravilima anketnog ispitivanja osmišljen je anketni upitnik u koji ispitanici unose podatke u vidu pisanih odgovora ili zaokruživanja jednog od ponuđenih odgovora. U anketnom se upitniku ocjenjivala učestalost uporabe cigareta, alkoholnih pića, marihuane, amfetamina, LSD-a, kokaina i heroina. Također su bili mjereni razlozi korištenja sredstava ovisnosti, pušenje u obitelji i njihova percepcija - smatraju li se ovisnima. Anketa je bila dragovoljna i anonimna, bez iznošenja osobnih podataka, kao što su ime i prezime te razredni odjel kojem ispitanici pripadaju.

Upoznavanje ispitanika s istraživanjem, podjela upitnika i njihovo ispunjavanje provedeni je na redovnim školskim satima nastave uz dopuštenje ravnatelja Gimnazije „Andrija Mohorovičić“ u Rijeci i suglasnosti roditelja/skrbnika učenika.

Za prikaz rezultata kvantitativnih vrijednosti navedenih testova korištene su aritmetička sredina i standardna devijacija ($X \pm SD$), a kvalitativnih vrijednosti apsolutna vrijednost (n) i/ili relativna vrijednost (%). Rezultati ispitivanja testirani su metodom analize varijance (ANOVA), a razlika između istraživanih skupina za kvalitativne podatke testirana je χ^2 -testom i za kvantitativne podatke Fisher-ovim testom programskog paketa SPSS vr. 11.5, uz razinu značajnosti $p < 0,05$.

REZULTATI

Prema navodima ispitanika, 71 (76,3%) ih se ne smatra ovisnicima, 19 (20,4%) ispitanika ovisno je o cigaretama, dvoje ispitanika (2,2%) ovisno je o alkoholu, a jedan ispitanik (1,1%) ovisan je o drogi. Svakodnevno puši 38% ispitanika, povremeno 18%, dok njih 44% ne puši. Svakodnevno i povremeno češće puše mladići dok je među djevojkama veća učestalost onih koje ne puše (tablica 1).

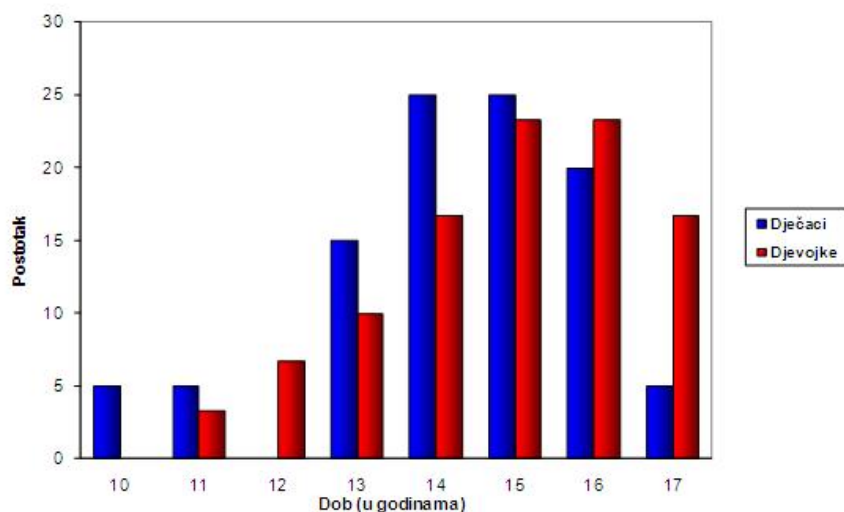
Tablica 1. Učestalost pušenja po spolu

Učestalost pušenja			
	Svakodnevno	Povremeno	Nikada
Mladići	51,6%	19,4%	29,0%
Djevojke	31,7%	17,5%	50,8%
Ukupno	38,3%	18,1%	43,6%

Analizirajući vrijeme početka pušenja nalazimo da je najveća učestalost od 14. do 16. godine života (20-24%), mladići znatno ranije i u većem postotku ranije počinju pušiti nego djevojke (slika 1). Isto tako mladići (61,3%) učestalije puše od djevojaka (42,9%). mladići prosječno ranije počinju pušiti (14,3 godine) u odnosu na djevojke (14,8 godina). Razlika nije statistički značajna ($p > 0,05$).

Postotak ispitanika prema broju popušenih cigareta dnevno je različit: 13 (28,3%) ispitanika puši do pola kutije (<10 cigareta), 25 (54,3%) ispitanika od pola kutije do kutije (10-19 cigareta) dok 8 (17,4%) ispitanika puši kutiju i više od kutije (≥ 20 cigareta) dnevno. Dobivene su statistički značajne razlike u količini popušenih cigareta između mladića i djevojaka. Mladići prosječno značajno više dnevno popuše cigareta u odnosu na djevojke (12,3 cigareta vs. 9,4 cigareta, $p < 0,05$). Što se tiče učestalosti pušenja, mladići također pokazuju značajno veću učestalost pušenja, češće puše svakodnevno (51,6% vs. 31,7%) i povremeno (19,4% vs. 17,5%), dok rjeđe ne puše (29,0% vs. 50,8%) u odnosu na djevojke ($p < 0,05$). Nisu dobivene statistički značajne razlike u vremenu početka pušenja između mladića i djevojaka (14,3 godina vs. 14,8 godina, $p > 0,05$).

Slika 1. Postotak učenika prema dobi početka pušenja po spolu

Za provjeru razlika u učestalosti, količini i vremenu početka pušenja s obzirom na pojavnost pušenja u obitelji ispitanika izračunati su t-testovi za pojedine varijable. Nisu dobivene statistički značajne razlike u količini i u vremenu početka pušenja s obzirom na to puši li tko u obitelji ili ne. Međutim, dobivene su statistički značajne razlike u učestalosti pušenja s obzirom na pušenje u obitelji. Ispitanici kojima netko u obitelji puši pokazuju veću učestalost konzumiranja duhanskih proizvoda u odnosu na ispitanike koji dolaze iz obitelji nepušača ($t = 3,04$; $p > 0,01$).

Dobivena je statistički značajna razlika u broju popušenih cigareta na dan između osoba koje sebe smatraju ovisnicima i onih koji se ne smatraju ovisnicima o duhanskim proizvodima (13,5 cigareta vs. 8,8 cigareta, $p < 0,05$). Oni koji se smatraju ovisnicima prosječno više popuše cigareta od onih koji se ne smatraju.

Učestalost pijenja alkoholnih pića u istraženoj skupini je visoka (95,7% ispitanika), što je prikazano u tablici 2. Najviša se pije vikendom, a najmanja svakodnevno. Učestalost pijenja po spolu je različita, mladići najčešće piju vikendom dok djevojke najčešće piju samo u posebnim prigodama, a tek potom vikendom.

Tablica 2. Učestalost pijenja alkoholnih pića po spolu

Pijenje alkoholnih pića	Ukupno n (%)	Mladići n (%)	Djevojke n (%)
Nikada	4 (4,3)	0	4 (6,3)
U posebnim prigodama	31 (33,0)	3 (9,7)	28 (44,4)
Vikendom	49 (52,1)	22 (71,0)	27 (42,9)
Nekoliko puta tjedno	8 (8,5)	6 (19,4)	2 (3,2)
Svaki dan	2 (2,1)	0	2 (3,2)
Ukupno	94 (100,0)	31 (100,0)	63 (100,0)

Mladići najčešće piju pivo (48,4%), potom žestoka pića (32,3%) te vino (19,4%), dok djevojke najčešće žestoka pića (66,7%), potom vino (21,7%) te pivo (11,7%).

Učestalost opijanja kod mladića je najčešća nekoliko puta mjesečno (38,7%), potom nekoliko puta godišnje (35,5%), nekoliko puta tjedno (16,1%) i nikada (9,7%). Kod djevojaka je najčešće nekoliko puta godišnje (49,2%), potom nekoliko puta mjesečno (27,0%), nikada (22,2%) te nekoliko puta tjedno (1,6%). Za provjeru povezanosti učestalosti pijenja i opijanja izračunat je Pearsonov koeficijent korelacije. Ove dvije varijable pokazale su relativno visoku međuzavisnost. Pearsonov koeficijent korelacije iznosi $r = 0,62$; $p < 0,01$. Ispitanici navode da su najčešći razlozi opijanja vezani uz zabavu (88,3%), potom vezani uz probleme

(7,4%), dok je 4,3% ispitanika izjavilo da ne pije. Nisu dobivene razlike u učestalosti pijenja i opijanja između muških i ženskih ispitanika ($p > 0,05$).

Najčešće korištena droga u ispitanoj skupini je marihuana, potom LSD/amfetamini te heroin i kokain. Mladići najviše koriste marihuanu (71,0%), potom LSD/amfetamini (19,4%), heroin i kokain (6,5%). Kod djevojka je također najčešće korištena marihuana (46,0%), potom LSD/amfetamini (11,1%) te heroin i kokain (1,6%). Spolne razlike u korištenju droga ispitanice su χ^2 testom. Dobivena je statistički značajna razlika u broju mladića i djevojaka koji koriste bilo kakav oblik droge, najčešće marihuanu (22-71,0% vs. 29-46,0%, $\chi^2 = 4,25$; $p < 0,05$). Može se uočiti da djevojke podjednako konzumiraju i ne konzumiraju droge, dok se kod mladića opaža veća proporcija konzumiranja naprama nekonzumiranja droga.

5. RASPRAVA

Rezultati ovog rada ukazali su na visoku prevalenciju uporabe sredstava ovisnosti u ispitanoj populaciji adolescenata. Slične rezultate pokazala je i grupa autora Maletestinić, Roviš i Redžović u svom stručnom članku o rizičnim ponašanjima adolescenata u srednjim školama u Primorsko-goranskoj županiji, uključujući pušenje, pijenje alkoholnih pića i konzumiranje psihoaktivnih sredstava. Većina adolescenata ima osobna iskustva u uporabi sredstava ovisnosti, uglavnom se to odnosi na duhan, alkohol i marihuanu. Prvi dodir s alkoholom i duhanom najčešće se događa u osnovnoj školi, a s marihuanom u prvom razredu srednje škole (14).

Početak uporabe duhana, alkohola i psihoaktivnih droga obično započinje u vrijeme adolescencije kada su mladi zbog specifičnog razdoblja odrastanja, relativnog neiskustva i sklonosti rizičima, najugroženija skupina za razvoj ovisničkog ponašanja. Ovisnost je duševna, a ponekad i tjelesno stanje koje nastaje međudjelovanjem živog organizma i sredstva ovisnosti. Karakterizira ga nesavladiva žudnja, odnosno neodgodiva prisila za uzimanjem sredstva ovisnosti, bilo zbog njegovih poželjnih učinaka, bilo da se izbjegnju patnje koje se javljaju ako se s uzimanjem prestane (15).

Više od polovice ispitanika puši svakodnevno ili povremeno. Pri tome prevladavaju mladići. Više od polovice ispitanih djevojaka uopće ne puši. Najčešća dob početka pušenja je 15 godina i tu nema statistički značajne razlike između mladića i djevojaka ($p > 0,05$). Najviše ispitanika puši do pola kutije (do devet cigareta) cigareta dnevno. Tu je nađena statistički značajna razlika između mladića i djevojaka. Naime, mladići dnevno popuše više cigareta od djevojaka ($p < 0,05$). Osobe koje se smatraju ovisnicima popuše više cigareta dnevno od onih koje se ne smatraju ovisnicima.

Usporedba dvaju istraživanja ukazuje na povećanje proširenosti pušenja kod mladih u Hrvatskoj, ali i na povećanu skrb društva u vezi s učenjem i podučavanjem te upozoravanjem na štetnost duhana i pušenja (16).

Iznimno veliki postotak ispitanika koristio je alkoholna pića. Alkoholna pića su najčešće korištena vikendom. U tom „vikend pijenju“ prednjače mladići. Zanimljivo je podatak da djevojke češće piju u posebnim prilikama. Ukoliko se promatra učestalost korištenja pojedinih vrsta alkoholnih pića po spolu, vidljivo je da djevojke češće koriste žestoka pića; vino podjednako koriste mladići i djevojke, a pivo češće mladići. Promatrajući učestalost opijanja, djevojke se češće opijaju nekoliko puta godišnje, mladići češće nekoliko puta mjesečno i tjedno. Djevojke se u većem postotku nikada ne opijaju. Statistički smo dokazali da oni koji češće piju iskazuju i češće opijanje što posredno ukazuje i na vjerojatnu povezanost tih dviju pojava i u ostatku srednjoškolske populacije. U istraživanju nisu dobijene statistički značajne razlike u učestalosti opijanja između muških i ženskih ispitanika. Najčešći razlozi opijanja su oni vezani uz zabavu, puno rjeđi su oni vezani uz probleme.

Posebno treba istaknuti da alkohol negativno utječe na psihofizičko zdravlje mladih, čiji je organizam osjetljiviji nego stariji pa je i štetno djelovanje izraženije. Smanjuje se koncentracija, razmišljanje, kreativnost i interes. Alkoholizam se ubraja u skupinu socijalno-psihijatrijskih poremećaja, jer pijenje alkoholnih pića izaziva brojne i teške posljedice za zdravlje pojedinca, njegove obitelji i društva u širem smislu. Alkoholizam je bolest koja zbog prekomjerne i dugotrajne uporabe alkoholnih pića dovodi do oštećenja svih organa, kao i biopsihosocijalnih karakteristika osobe. Konzumiranje alkohola jednom tjedno tijekom izlaska vikendom relativno je uobičajena pojava kod srednjoškolaca. Raširenost konzumiranja alkohola raste s dobi kod oba spola. U posljednje vrijeme zabrinjava povećanje „rizičnog pijenja“ to jest šest i više puta u mjesec dana. Svjedoci smo porasta konzumiranja alkohola u adolescentnoj dobi. Budući da rano stečene loše navike mogu dovesti do razvoja alkoholizma, bitno je znati što se sve može poduzeti (5).

Na području Samobora provedena je anketa o rizičnom ponašanju mladih. Istraženo je konzumiranje alkoholnih pića kod učenika završnih razreda tri srednje škole i došlo se do slijedećih rezultata: do 15 godine života alkohol je probalo 80% dječaka i 72% djevojčica. U 50% slučajeva kod dječaka alkohol se konzumira vikendom, dok kod djevojčica nešto manje (40%), 96% dječaka te 100% djevojčica piju isključivo u društvu. Do 12. godine života napilo se 9% dječaka i 2% djevojčica, a od 15. do 18. godine napilo se 73% mladića i 63% djevojaka. Od različitih vrsta pića kod mladića je na prvom mjestu pivo s 30% učestalosti konzumiranja, dok kod djevojaka prvo mjesto s 34% učestalosti konzumiranja zauzimaju miješana pića (kokтели). Iznenađuje postotak konzumiranja žestokih pića kod djevojaka (13%), za razliku od mladića gdje je taj postotak dvostruko manji (6%). U skladu s dobivenim rezultatima ankete na području Samobora, može se zaključiti da se rezultati ne razlikuju puno od drugih istraživanja o konzumiranju alkoholnih pića među mladima u Hrvatskoj (17).

U istraživanju učestalosti pušenja i pijenja alkohola s obzirom na spol i vrstu škole kod učenika završnih razreda trogodišnjih i četverogodišnjih škola u četiri grada Zagrebačke županije (Velikoj Gorici, Zaprešiću, Jastrebarskom i Ivanić Gradu) došlo se do ovih rezultata: barem jednom u životu pušilo je 75,7% mladića i 79,7% djevojaka, trenutno puši više djevojaka (47,3%) nego mladića (36,0%), ali mladići puše redovitije i veći broj cigareta dnevno. Više adolescenata puši u trogodišnjim školama. Djevojke (82,3%) više konzumiraju alkohol nego mladići (79,9%). Konzumiranje alkohola češće je u četverogodišnjim školama. Najviše maturanata alkohol uzima tijekom izlazaka vikendom, najčešće u društvu, kada se veliki broj mladića (85,8%) i djevojaka (77,3%) napije (18).

Gajnik i Koradžija zastupaju potrebu izrade nacionalnog i lokalnog akcijskog plana za prevenciju ovisnosti o cigaretama i alkoholu kod osnovno i srednjoškolske populacije, te osiguranje financijskih sredstava za provođenje. Provođenje svakog oblika edukacije i prevencije pijenja, pušenja i konzumiranja opojnih droga je dobrodošlo i trebalo bi se provoditi kontinuirano za sve ovisnosti, a ne samo za opojne droge. Potrebno je stalno educirati mlade osobe o štetnosti, prvenstveno alkohola i duhana pa tek onda opojnih droga, na zdravlje pojedinca. Također, potrebno je ojačati roditelje u njihovoj roditeljskoj ulozi i pomoći im da budu što odgovorniji i kvalitetniji roditelji. Zagrebačka županija provodi program „Dobro nije što se puši, guta, pije“ u šestim razredima osnovnih škola. Zagrebačka i Krapinsko-zagorska županija prepoznale su problem ranog pijenja kod mladih ljudi te su kroz akcijski plan za zdravlje odredile mjere, aktivnosti i nositelje aktivnosti s ciljem prevencije ranog pijenja kod mladih osoba (19).

Najčešće korištena droga je marihuana, potom LSD i amfetamini te najrjeđe heroin i kokain. Pri ispitivanju spolnih razlika u korištenju droga dobijena je statistički značajna razlika između mladića i djevojaka u smislu da mladići češće koriste bilo kakav oblik droge ($p < 0,05$).

Istraživanje provedeno u Virovitičko-podravskoj županiji upućuje na pogoršanje trenda u konzumiranju sredstava ovisnosti, kao i dostupnosti droga kod učenika srednjih škola kada ih se uspoređuje sa učenicima osnovnih škola. Problem ovisnosti prisutan je već kod učenika 6. razreda osnovnih škola, no izrazito je veći u populaciji učenika srednjih škola. Stoga programe primarne prevencije, prema prikazanim rezultatima, treba početi provoditi već u nižim razredima osnovnih škola, a posebice ih intenzivirati na prelasku iz osnovne u srednju školu (20).

Rezultati istraživanja u Primorsko-goranskoj županiji 2005. godine koje je proveo Nastavni zavod za javno zdravstvo ukazuje da jedna trećina mladih puši svakodnevno. Većina adolescenata konzumira alkohol. Učestalost konzumacije piva i vina je češća od konzumacije žestokih alkoholnih pića. Svaki je peti srednjoškolac eksperimentirao s marihuanom, dok su druga ilegalna sredstva bila prisutna s manje od 5% (14).

U svrhu suzbijanja zlouporabe opojnih droga nužno je provođenje akcijskih planova kojima se određuju prioritete, definiraju pojedini ciljevi, načini njihova ostvarivanja, rokovi izvršenja i procjenjuju potrebna financijska sredstva mjerodavnih tijela lokalne samouprave, nevladinih organizacija, kao i svih ostalih nositelja na lokalnoj razini (21).

Sveobuhvatan program promicanja zdravlja i prevencije bolesti ovisnosti treba primijeniti u nižim razredima osnovne škole kao

moguću djelotvornu strategiju sprječavanja rizičnih ponašanja adolescenata (14).

Suvremeni život zahtjeva od mladih osoba njihovu veliku fizičku, psihičku, emocionalnu, intelektualnu i socijalnu snagu, sposobnosti, te velik napor i odricanja. Česti pritisci, krize, strahovi i konflikti snažno pogoduju stvaranju sklonosti prema nekoj od ovisnosti u kojima mlada osoba traži spas, rješenje problema, olakšanje, utjehu ili bijeg iz stvarnog života. U prevenciji, osim što je potrebno mladima ponuditi bolju i racionalniju organizaciju slobodnog vremena i zabave, atraktivnije i korisnije sadržaje, nužno je provesti niz mjera na obiteljskom, odgojno - obrazovnom, socijalnom i zdravstvenom planu. Mjere prevencije još uvijek nisu dale očekivane rezultate pa je razumljiva potreba daljnjih proučavanja kako bi se stanje poboljšalo.

ZAKLJUČAK

Rezultati ovog rada ukazali su na visoku prevalenciju uporabe sredstava ovisnosti u ispitanoj populaciji adolescenata. Više od polovice ispitanika puši svakodnevno ili povremeno, mladići prosječno puše češće i veći broj cigareta. Veliki postotak ispitanika konzumira alkoholna pića, mladići češće i to vikendom, dok djevojke u posebnim prilikama ili se nikada ne opijaju. Prema vrsti alkoholnog pića, mladići češće piju pivo dok djevojke žestoka pića. Najčešće korištena droga je marihuana. Mladići statistički češće koriste bilo kakav oblik droge.

LITERATURA

1. Jakovljević M. Izabrana poglavlja iz psihološke medicine. U: Vrhovac B i sur. Interna medicina, Zagreb: Naklada Ljevak, 2003:1635-1651
2. Lacković Z. Duhan. U: Lacković Z. (ur.). Nove spoznaje o farmakologiji droge. Zagreb: Medicinska naklada 2002:65-80
3. Definis Gojanović M. Patoanatomski nalazi u ovisnika. U: Lacković Z. (ur.). Nove spoznaje o farmakologiji droge. Zagreb: Medicinska naklada 2002:193-230
4. Hrabak-Žerjavić V, Kralj V. Umjesto riječi urednice teme: Pušenje - čimbenik rizika za zdravlje, HČJZ 2007;3(11)
5. Lacković Z. Alkohol i sedativna sredstva. U: Lacković Z. (ur.). Nove spoznaje o farmakologiji droge. Zagreb: Medicinska naklada 2002:37-63
6. Lacković Z. Što su i kako djeluju „droge“. U: Lacković Z. (ur.). Nove spoznaje o farmakologiji droge. Zagreb: Medicinska naklada 2002:3-36
7. Lacković Z. Kanabis. U: Lacković Z. (ur.). Nove spoznaje o farmakologiji droge. Zagreb: Medicinska naklada 2002:81-95
8. Trkulja V. Psihostimulansi. U: Lacković Z. (ur.). Nove spoznaje o farmakologiji droge. Zagreb: Medicinska naklada 2002:117-134
9. Lacković Z, Trkulja V. Kokain. U: Lacković Z. (ur.) Nove spoznaje o farmakologiji droge. Zagreb: Medicinska naklada 2002:135-150
10. Trkulja V, Lacković Z, Halucinogeni. U: Lacković Z. (ur.). Nove spoznaje o farmakologiji droge. Zagreb: Medicinska naklada 2002:151-163
11. Trkulja V. „Ecstasy“. U: Lacković Z. (ur.). Nove spoznaje o farmakologiji droge. Zagreb: Medicinska naklada 2002:164-170
12. Lacković Z. Opijati i opiodi. U: Lacković Z. (ur.). Nove spoznaje o farmakologiji droge. Zagreb: Medicinska naklada 2002:95-116
13. Rudan V. Normalni adolescentni razvoj. MEDIX 2004;52:36-39
14. Malatestinić Đ, Roviš D, Mataija-Redžović A, Dabo J, Janković S. Prevalencija rizičnih ponašanja adolescenata: anketni upitnik. Medicina 2008;44(1):80-84
15. Sakoman S. Društvo bez droge? Hrvatska nacionalna strategija. Šakić V. (ur.). Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pljar, 2001
16. Kuzman M, Mayer D. Uporaba duhana u mladima u Hrvatskoj. HČJZ 2007;3(11)
17. Dekalić N. Alkoholizam kod adolescenata u Samoboru. HČJZ 2008;4(16)
18. Kružić Lulić A, Delfin D, Gajnik D. Pušenje i pijenje alkohola kod srednjoškolaca Zagrebačke županije. HČJZ 2008;4(7)
19. Gajnik D, Koradžija N. Navika pušenja, konzumiranja alkohola i opojnih sredstava učenika šestih razreda osnovnih škola i program prevencije „Dobro nije što se puši, guta, pije“ u Zagrebačkoj županiji. HČJZ 2008;4(16)
20. Venus M, Šerepac V, Brlas S, Koić E. Trendovi konzumiranja droga među mladima Virovitičko - podravske županije. HČJZ 2009;5(17)
21. Venus M. Akcijski plan suzbijanja zlorabe opojnih droga na području Virovitičko - podravske županije za razdoblje 2006. - 2009. godine. HČJZ 2009;5(17)